

Rafał Kęsek

dr, Uniwersytet Jagielloński

ORCID: 0000-0002-0580-1945

TENDENCJE EUROSCEPTYCZNE NA UKRAINIE PO REWOLUCJI GODNOŚCI

Wprowadzenie

Wstrząs rewolucyjny w 2014 r. na Ukrainie był oceniany jako punkt zwrotny w historii najnowszej państwa, impuls generujący swoisty mit założycielski oraz początek nowej ery, w której możemy mówić o realnej podmiotowości Ukrainy w systemie stosunków międzynarodowych. Agresja rosyjska na Ukrainę jeszcze bardziej wzmocniła prozachodnie tendencje w tym kraju, czego potwierdzeniem było wysokie poparcie dla idei integracji europejskiej oraz dla członkostwa w NATO. Dodatkowo strona ukraińska od początku podkreślała, że Ukraina będąc polem konfliktu cywilizacyjnego jest nie tylko krajem próbującym potwierdzić swoje europejskie aspiracje, ale także od jej losów zależy przyszłość całego projektu europejskiego w wymiarze kontynentalnym¹.

Wydarzenia na Ukrainie na przełomie 2013 i 2014 r., które w fazie początkowej nazywano również Euromajdanem, stanowią unikalny przykład protestu społecznego odwołującego się bezpośrednio do kwestii integracji europejskiej. Jest to sytuacja niewątpliwie wyjątkowa, ponieważ nigdy w historii najnowszej

¹ В. Ткаченко, *Україна: що vadis – куди йдемо?*, Видавництво Логос Україна, Київ 2017, s. 307.

kontynentu perspektywa podpisania umowy stowarzyszeniowej z UE nie spowodowała takich implikacji wewnętrznych. Z formalnego punktu widzenia stowarzyszenie jest wyłącznie instrumentem określającym zakres współpracy między Ukrainą a Unią Europejską na gruncie politycznym i gospodarczym, który całkowicie pomija kwestię ewentualnego członkostwa Ukrainy w UE. Natomiast w oczach dużej części obywateli Ukrainy umowa stowarzyszeniowa była w 2013 r. postrzegana jako mechanizm wyboru cywilizacyjnego, dający szansę na ostateczne wyrwanie się z geopolitycznej pułapki, w której państwo ukraińskie znajdowało się od początku lat 90. XX w. Umowa z Unią Europejską miała być również swoistą gwarancją na przeprowadzenie radykalnych zmian wewnętrznych i szansą na poprawę jakości życia.

Konsekwencje natury politycznej i społecznej Euromajdanu oraz Rewolucji Godności dawały podstawy do stwierdzenia, że mamy do czynienia z ostatecznym złamaniem dualistycznego dyskursu integracyjnego na Ukrainie, który przez lata w sposób zasadniczy określał dynamikę i charakter sporu wewnętrznego odnośnie do kierunku polityki zagranicznej państwa. Innymi słowy, partie i środowiska polityczne sceptycznie nastawione wobec wyboru europejskiego, a także te promujące rozwiązania polityczno-gospodarcze ukierunkowane na zacieśnianie współpracy z Federacją Rosyjską, miały zostać w sposób ostateczny zepchnięte do całkowitej defensywy politycznej i istnieć w życiu politycznym Ukrainy co najwyżej w formie zmarginalizowanej.

W artykule została postawiona teza, że eurosceptycyzm na Ukrainie postrewolucyjnej, mimo pewnych ograniczeń, nadal pozostaje trwałym i zarazem istotnym elementem wewnętrznych procesów politycznych w państwie. Co więcej, możemy stwierdzić, że postawy skrajnie antyunionne i antyzachodnie zdominowały dyskurs eurosceptyczny nad Dnieprem, zwłaszcza, gdy weźmiemy pod uwagę wschodnie i południowe regiony Ukrainy, które od początku lat 90. ciążyły ku ściślejszej współpracy z Federacją Rosyjską. Celem pracy jest zweryfikowanie powyższej tezy w oparciu o analizę dyskursu kreowanego przez wybrane siły polityczne, które można zaliczyć do grona środowisk eurosceptycznych, oraz wpływu narracji eurosceptycznej na poglądy i opinie mieszkańców Ukrainy.

Kwestie definicyjne

Użyty w artykule termin „eurosceptycyzm” jest traktowany w sposób umowny i jednocześnie możliwie szeroki. Nie tylko dlatego, że jako taki już tradycyjnie rodzi problemy definicyjne. Należy pamiętać, że mówimy o tendencjach eurosceptycznych w kraju, który nie jest członkiem Unii Europejskiej, a także nie prowadzi oficjalnie negocjacji akcesyjnych. Ukraina pozostaje niezmiennie państwem, które jedynie deklaruje wolę integracji, uznając ją za główny cel swojej polityki zagranicznej. Chcąc uwzględnić i prawidłowo opisać specyfikę euro-

sceptycyzmu w wydaniu ukraińskim, jako punkt wyjścia wykorzystany zostanie często stosowany w literaturze przedmiotu podział na eurosceptycyzm miękki i twardy, który zaproponowali Paul Taggart i Aleks Szczerbiak².

Przy czym dla celów niniejszej analizy dokonana zostanie pewna redefinicja tych dwóch pojęć. Eurosceptycyzm miękki będzie obejmował szerokie spektrum stanowisk, począwszy od tych, które w określonych sytuacjach dopuszczają uzyskanie członkostwa w Unii Europejskiej, aż po koncepcje otwarte na budowę wspólnotowego projektu europejskiego, niemniej w wariantcie całkowicie odmiennym od UE. Innymi słowy – stanowiska, które możemy zakwalifikować do miękkiego eurosceptycyzmu na Ukrainie łączy proeuropejskość w dosłownym tego słowa znaczeniu (podkreślenie cywilizacyjnych związków z Europą), różni natomiast stosunek do Unii Europejskiej, postrzeganej przez niektóre środowiska miękkich eurosceptyków wyłącznie jako niezbyt przychylny Ukrainie konglomerat ponadnarodowych instytucji.

Z kolei twardy eurosceptycyzm ma w przypadku Ukrainy charakter pozycji skrajnie antyunijnej i jednocześnie antyzachodniej. Stanowisko twarde eurosceptyków na Ukrainie wyklucza jakikolwiek, nawet najbardziej umiarkowany wariant ściślejszej kooperacji ukraińsko-unijnej. Unia Europejska i kraje zachodnie są uznawane za podmioty polityki międzynarodowej wrogie wobec Ukrainy, reprezentujące obcy z ukraińskiego punktu widzenia system wartości. Twardy eurosceptycyzm na Ukrainie głosi również pogląd, że polityka ukierunkowana na uzyskanie członkostwa w UE powinna zostać zastąpiona działaniami, których celem będzie odbudowa ścisłych relacji z Federacją Rosyjską, w tym w ramach projektów reintegracyjnych na obszarze postradzieckim inicjowanych przez Rosję.

Proeuropejska Ukraina i eurosceptycyzm w UE

W programie wyborczym Petra Poroszenki, wybranego na urząd prezydenta Ukrainy w czerwcu 2014 r., kwestia integracji europejskiej zajmowała kluczowe miejsce. Zawierał on m.in. zapewnienie, że do końca jego kadencji prezydenckiej strona ukraińska otrzyma od Unii Europejskiej jednoznaczny deklarację polityczną, otwierającą Ukrainie drogę do członkostwa we Wspólnocie³.

Priorytet polityki państwa, którym jest europejska integracja, został jednoznacznie zidentyfikowany na poziomie wszystkich kluczowych dokumentów doktrynalnych, w tym także w umowie na mocy której w Radzie Najwyższej Ukrainy w listopadzie 2014 r. powołano do życia koalicję partii Europejska

² A. Szczerbiak, P. Taggart, *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality*, „SEI Working Paper” 2003, No. 69, s. 4–22.

³ *Жити по-новому! Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Петра Порошенка*, s. 3, <https://cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp009pt021f01=134pt001f01=702.doc> [dostęp: 2.05.2020].

Ukraina⁴. W lutym 2015 r. po raz pierwszy w historii niepodległej Ukrainy utworzono grupę parlamentarną Eurooptymiści, składającą się z posłów partii: Ojczyzna, Blok Petra Poroszenki, Front Ludowy i Samopomoc⁵. Politykę jednoznacznie pronijną realizował zarówno rząd Arsenija Jaceniuka (2014–2016), jak i gabinet Wołodymyra Hrojsmana (2016–2019). Również w społeczeństwie ukraińskim poparcie dla polityki proeuropejskiej utrzymywało się od 2014 r. na stałym poziomie. W badaniach przeprowadzonych cyklicznie przez Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii w latach 2014–2020⁶ odsetek respondentów, którzy gotowi byli poprzeć wejście Ukrainy do UE, oscylował wokół 50%⁷ (tabela 1).

Tabela 1. Procent zwolenników członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej w latach 2014–2020 (bez uwzględnienia Autonomicznej Republiki Krymu i niekontrolowanych rejonów obwodów donieckiego i ługańskiego)

Rok	XII 2014	II 2015	V 2015	IX 2015	XII 2015	II 2016	V 2016	IX 2016	XII 2016	II 2017	V 2017	IX 2017	XII 2017	II 2019	II 2020
%	54,3	52,4	51,3	48,3	55,1	50,9	49,4	49,1	50,0	48,9	53,2	57,4	51,3	51,3	51,6

Źródło: Київський Міжнародний Інститут Соціології, *Геополітичні орієнтації жителів України: лютий 2020*, 1.04.2020, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=927&page=2> [dostęp: 3.05.2020].

Jednocześnie w omawianym okresie nie pojawiły się żadne przesłanki, które mogłyby wskazywać, że w perspektywie średnio- lub długookresowej Unia Europejska zgodzi się rozpocząć oficjalne negocjacje akcesyjne z Kijowem. Co więcej, proeuropejska postawa władz Ukrainy i dużej części społeczeństwa ukraińskiego w sposób zauważalny pozostawała w sprzeczności z narastającą falą tendencji eurosceptycznych w samej UE. W wielu krajach członkowskich coraz większe poparcie zyskiwały ugrupowania sceptycznie nastawione wobec integracji europejskiej, czy wręcz wskazujące na konieczność zakończenia tego, nieudanego ich zdaniem, projektu polityczno-gospodarczego. W 2016 r. obywatele Wielkiej Brytanii opowiedzieli się za opuszczeniem struktur UE, co można uznać za symboliczny i praktyczny zarazem tryumf unijnych eurosceptyków. Z punktu widzenia Ukrainy o wiele większe znaczenie miało jednak referendum dotyczące bezpośrednio kwestii ratyfikacji umowy stowarzyszeniowej między

⁴ *Угода про Коаліцію депутатських фракцій „Європейська Україна”*, 2014, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf> [dostęp: 3.05.2020].

⁵ „Молоді депутати” створили в Раді об’єднання „Єврооптимісти”, „Українська правда”, 3.02.2015, <https://www.pravda.com.ua/news/2015/02/3/7057341> [dostęp: 3.05.2020].

⁶ Kijowski Międzynarodowy Instytut Socjologii nie podaje danych za 2018 r., dlatego nie został on uwzględniony w tabelach 1–4.

⁷ Київський Міжнародний Інститут Соціології, *Геополітичні орієнтації жителів України: лютий 2020*, 1.04.2020, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=927&page=2> [dostęp: 3.05.2020].

UE a Ukrainą, które środowiska eurosceptyczne wygrały w 2016 r. w Holandii⁸. Mimo że głosowanie referendalne nie wpłynęło ostatecznie na podpisanie układu o stowarzyszeniu z Unią Europejską, europejskie aspiracje Ukrainy zostały skutecznie ograniczone przez Hagę przy poparciu Niemiec i Francji w 2017 r. na szczycie UE–Ukraina⁹.

Państwa unijne swój sceptycyzm wobec Ukrainy argumentowały m.in. wskazując na niedostateczną determinację po stronie Kijowa we wdrażaniu niezbędnych reform, które umożliwiłyby skuteczne wykonanie założeń umowy stowarzyszeniowej UE–Ukraina. Po 2017 r. rzeczywiście można odnotować liczne dysfunkcje instytucjonalnego systemu implementacji umowy. W formule przyjętej przez Ukrainę za politykę europejską odpowiada wicepremier do spraw integracji europejskiej i euroatlantyckiej, dysponujący niewielkim biurem, które zatrudnia niespełna 30 osób, a na poziomie poszczególnych ministerstw właściwi wiceministrowie, nie mający jednak w ukraińskim układzie gabinetowym istotnej pozycji politycznej. Najslabszym ogniwem instytucjonalnym w procesie implementacji umowy stowarzyszeniowej była w ostatnich latach Rada Najwyższa Ukrainy. Wielu ukraińskich deputowanych, choć na poziomie deklaratywnym popiera integrację europejską, *de facto* reprezentuje konkretne grupy interesów i środowiska biznesowe. Działania tej części posłów, w tym również ich aktywność legislacyjna, ograniczają skuteczność prac parlamentu ukierunkowaną na wprowadzenie norm i standardów europejskich. Nie mniejsze znaczenie ma tu również fakt, że spora część ukraińskich posłów nie dysponuje żadną wiedzą na temat mechanizmów zawartych w umowie stowarzyszeniowej i konsekwencji wynikających z implementacji lub odrzucenia poszczególnych zobowiązań w sferze politycznej i gospodarczej¹⁰.

W kwietniu 2019 r. nowym prezydentem Ukrainy został Wołodymyr Zełenski, który w drugiej turze wyborów uzyskał ponad 73% głosów¹¹. Z kolei w lipcu 2019 r. w przedterminowych wyborach do parlamentu ukraińskiego nowopowstała partia Sługa Narodu, wykorzystująca popularność serialu komediowego pod tym samym tytułem, uzyskała 43,2% głosów poparcia w okręgu jednomandatowym i 130 miejsc w okręgach wielomandatowych, co dało

⁸ В. Червоненко, *Як Україна програла референдум у Нідерландах*, BBC Україна, 7.04.2016, https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/04/160407_netherlands_referendum_results_hk [dostęp: 5.05.2020].

⁹ С. Сидоренко, *Безперспективний саміт: як Євросоюз заблокував європейську мрію України*, „Європейська правда”, 13.07.2017, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/07/13/7068450> [dostęp: 5.05.2020].

¹⁰ R. Kęsek, *Політичні та інституційні аспекти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*, [w:] *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*, red. В.В. Ластовський, Видавничий центр Київського національного університету культури і мистецтв, Київ 2019, s. 65–66.

¹¹ *Вибори президента України 2019*, <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=720.html> [dostęp: 5.05.2020].

tej sile politycznej możliwość samodzielnego utworzenia koalicji rządowej¹². Znamienne, że jeszcze pod koniec maja 2019 r. partia ta nie miała praktycznie żadnych struktur ani członków, nie prowadziła również jakiegokolwiek realnej działalności politycznej.

Z punktu widzenia niniejszej analizy istotne znaczenie ma fakt, że dynamika procesów wewnętrznych na Ukrainie w 2019 r., w tym gwałtownie rosnące rozczarowanie obywateli sytuacją w kraju i postrewolucyjnymi elitami, doprowadziły do zepchnięcia dyskursu politycznego w stronę skrajnego populizmu czy wręcz postpolityki. Bezpośrednim potwierdzeniem tej tendencji był wzrost poparcia w sondażach dla Wołodymyra Zełenskigo i partii Sługa Narodu. Należy podkreślić, że Zełenski odnosząc ogromny sukces wyborczy, zwłaszcza we wschodnich i południowych obwodach Ukrainy, skutecznie odebrał głosy politykom, którzy tradycyjnie odwołują się do wyborców eurosceptycznych i antyzachodnich. Do analogicznego transferu poparcia doszło w wyborach parlamentarnych zdominowanych w skali całej Ukrainy przez ugrupowanie Sługa Narodu. Nie oznacza to jednak, że partia ta w kampanii wyborczej wykorzystywała wprost retorykę eurosceptyczną. Zarówno sam Zełenski, jak i działacze jego ugrupowania unikali również jasnych deklaracji pronunijnych. Ta swoista ambiwalencja polityczna w sposób zasadniczy utrudnia deskrypcję założeń programowych, a także ich późniejszą weryfikację już na gruncie procesów decyzyjnych po objęciu władzy¹³.

Miękki eurosceptycyzm w wariacie ukraińskim

Tradycyjnie już zwolenników szeroko pojętego nurtu eurosceptycznego na Ukrainie wskazuje się w pierwszej kolejności w gronie partii i środowisk prawicowo-nacjonalistycznych. Jednak, co może zaskakiwać, w odróżnieniu od krajów zachodnich ukraińska prawica reprezentuje zdecydowanie bardziej umiarkowane („miękkie”) stanowisko w danej kwestii niż podobne ruchy polityczne na zachodzie Europy. Dodatkowo należy zwrócić uwagę na fakt, że w omawianym okresie ukraińskie partie prawicowe nie dysponowały znaczącym poparciem społecznym, a od 2019 r. nie posiadały również swojej reprezentacji parlamentarnej, co w znaczący sposób ograniczało ich wpływ na narrację eurosceptyczną na Ukrainie.

Analizując szczegółowo dokumenty programowe i oficjalne deklaracje ukraińskich partii prawicowo-nacjonalistycznych, możemy dostrzec, że

¹² *Вибори до Верховної Ради України 2019. Результати підрахунку голосів*, „Українська правда”, 21.07.2019, <https://www.pravda.com.ua/articles/2019/07/21/7221526> [dostęp: 6.05.2020].

¹³ *Свроінтеграція скасовується? Україна реагує на скандальну заяву Арахамії в Давосі*, BBC Україна, 23.01.2020, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51218347> [dostęp: 6.05.2020].

ugrupowania te cechuje pewien relatywizm w podejściu eurosceptycznym. Niemalże wzorcowym potwierdzeniem tej tezy może być koniunkturalne traktowanie kwestii integracji europejskiej przez partię Swoboda. W swoich oficjalnych deklaracjach programowych udostępnionych na stronie internetowej nie zawarła ona jakichkolwiek bezpośrednich odniesień do Unii Europejskiej; wspomina jedynie o tzw. europejskim ukraïnocentryzmie, czyli o sytuacji, w której Ukraina staje się geopolitycznym centrum Europy¹⁴. Natomiast w programie przygotowanym przed wyborami w 2019 r. Swoboda umieściła jasną deklarację popierającą uzyskanie członkostwa zarówno w Unii Europejskiej, jak i w NATO¹⁵. Powyższe dosyć swobodne operowanie kwestią europejską na poziomie programowym jest spowodowane tym, że partia Swoboda, a także inne ukraińskie ugrupowania prawicowo-nacjonalistyczne, odwołują się przede wszystkim do wyborców z zachodnich obwodów Ukrainy, którzy należą do najbardziej proeuropejsko nastawionych mieszkańców tego kraju.

Nieco inaczej akcenty eurosceptyczne rozłożone zostały w programie partii Prawy Sektor, która z jednej strony bardzo wyraźne akcentuje europejskość państwa ukraińskiego, a z drugiej uznaje, że uzyskanie pełnoprawnego członkostwa w UE nie leży w interesie Ukrainy. Jednocześnie w swoim programie partia nie odrzuca całkowicie idei integracji europejskiej. Opowiada się m.in. za uzyskaniem członkostwa w Europejskim Stowarzyszeniu Wolnego Handlu (EFTA), ścisłą współpracą z Wielką Brytanią, a także dostosowaniem ukraińskich norm do standardów obowiązujących w państwach europejskich. Prawy Sektor chciałby również, aby Ukraina rozwijała praktyczną współpracę z UE w wielu sferach, począwszy od badań naukowych, przez przemysł kosmiczny, aż do budowy wspólnych przedsiębiorstw, które miałyby działać w różnych branżach¹⁶. Dokonując pewnego uproszczenia, można w tym miejscu pokusić się o stwierdzenie, że stanowisko partii Prawy Sektor w kwestii europejskiej jest bliskie koncepcji „*sharing everything but institutions*” („dzielimy wszystko prócz instytucji”), której autorem jest Romano Prodi, przewodniczący Komisji Europejskiej w latach 1999–2004¹⁷.

¹⁴ Програма ВО „Свобода”, s. 38, https://svoboda.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/PZU_actual_text_1-44.pdf [dostęp: 7.07.2020].

¹⁵ Програма Всеукраїнського об'єднання „Свобода” на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року „УКРАЇНА – ПОНАД УСЕ!”, s. 3, <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2pf7171=355pid409=27.doc> [dostęp: 9.05.2020].

¹⁶ Правий сектор, Програма національного визволення та державотворення, <https://pravyysektor.info/programa-nacionalnogo-vyzvolennya-ta-derzhavotvorennya#vstup> [dostęp: 7.07.2020].

¹⁷ R. Prodi, *Wider Europe – A Proximity Policy as the key to stability*, „Peace, Security And Stability – International Dialogue and the Role of the EU” Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project, Brussels, 5–6 December 2002, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_02_619/SPEECH_02_619_EN.pdf [dostęp: 7.07.2020].

Najbardziej sceptycznym wobec Unii Europejskiej na gruncie programowym ugrupowaniem nacjonalistycznym jest powołana do życia w 2016 r. partia Korpus Narodowy. Co warto podkreślić, jest to obecnie jedyne na Ukrainie środowisko pravicowo-radykalne, które próbuje inicjować i prowadzić dyskusję (także międzynarodową) ukierunkowaną na wykreowanie alternatywy zarówno dla projektu unijnego, jak i wobec planów reintegracyjnych na obszarze postradzieckim¹⁸. W swoich deklaracjach programowych partia Korpus Narodowy za cel główny polityki zagranicznej Ukrainy uznaje budowę nowej wspólnoty europejskich narodów, która będzie opierać się na harmonijnym połączeniu tradycyjnych wartości i innowacji. Korpus Narodowy podkreśla również, że choć Ukraina jest integralną częścią cywilizacji europejskiej, nie zamierza dołączyć do projektu integracyjnego, którym kieruje „brukselska biurokracja”¹⁹.

Jak już wspomniano, ukraińskie środowiska prawicowe nie wpływają w sposób istotny na dyskurs eurosceptyczny na Ukrainie. W efekcie miękki eurosceptycyzm jest zjawiskiem marginalnym, słabo rozpowszechnionym. Wynika to nie tylko z faktu, że ugrupowania te nie dysponują szeroką reprezentacją polityczną; nie mniejsze znaczenie ma również brak własnych mediów o zasięgu ogólnokrajowym, z czym problemu nie mają środowiska reprezentujące twarde eurosceptycyzm na Ukrainie.

Twarde eurosceptycyzm w wariacie ukraińskim

W badaniach opinii publicznej przeprowadzanych po 2014 r. odsetek przeciwników członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej oscyluje wokół 21–28% (tabela 2). Przy czym należy pamiętać, że sondaże te nie obejmują mieszkańców anektowanego Krymu i niekontrolowanych rejonów obwodów donieckiego i ługańskiego²⁰. Tym samym mamy do czynienia z dużym niedoszacowaniem liczby osób, które do 2013 r. deklarowały swój sprzeciw wobec polityki ukierunkowanej na zbliżenie z Zachodem i Unią Europejską i optowały za wyborem prorosyjskim. Dla przykładu: na dwa tygodnie przed szczytem Partnerstwa Wschodniego w Wilnie w listopadzie 2013 r. członkostwo Ukrainy w Unii Celnej z Rosją, Białorusią i Kazachstanem popierało w skali całego kraju ponad 40% ankietowanych. W regionach południowych było to 54%, a na wschodzie Ukrainy ponad 64% biorących udział w sondażu²¹.

¹⁸ *Интермаріум. Геополітична альтернатива для Центральної і Східної Європи. Збірка матеріалів конференції*, Видавництво Орієнтир, Київ 2016.

¹⁹ *Програма політичної партії „Національний корпус”*, <https://tiny.pl/7d165> [dostęp: 6.07.2020].

²⁰ *Київський Міжнародний Інститут Соціології, Геополітичні орієнтації... op. cit.*

²¹ *Київський Міжнародний Інститут Соціології, Яким шляхом іти Україні – до якого союзу приєднуватись? (преференції населення за два тижні до Вільнюського саміту)*, 26.11.2013, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=204&page=2&y=2013> [dostęp: 6.05.2020].

Tabela 2. Procent przeciwników członkostwa Ukrainy w Unii Europejskiej w latach 2014–2020 (bez uwzględnienia Autonomicznej Republiki Krymu i niekontrolowanych rejonów obwodów donieckiego i ługańskiego)

Rok	XII 2014	II 2015	V 2015	IX 2015	XII 2015	II 2016	V 2016	IX 2016	XII 2016	II 2017	V 2017	IX 2017	XII 2017	II 2019	II 2020
%	23,5	24,4	26,2	28,4	21,2	25,8	26,2	25,4	28,7	27,9	23,9	17,3	26,7	22,5	26,0

Źródło: *ibidem*.

Wschodnie i południowe obwody Ukrainy od początku lat 90. należą do najbardziej eurosceptycznych regionów kraju. Tendencja ta utrzymuje się również po 2014 r. Co istotne, na Ukrainie do tej pory nie udało się stworzyć żadnego stabilnego projektu politycznego, który byłby na gruncie programowym jednoznacznie proeuropejski i jednocześnie posiadał zdolność do skutecznej mobilizacji elektoratu wschodu i południa Ukrainy. Teoretycznie takim ugrupowaniem była po części Partia Regionów, która po 2010 r. zdominowała procesy polityczne na Ukrainie, wykorzystując również pewne elementy retoryki pronijnej. Prezydent Wiktor Janukowycz, a także sama partia na poziomie deklaracyjnym początkowo popierali ideę podpisania umowy stowarzyszeniowej, a ostateczna wersja dokumentu została wynegocjowana przez rząd Mykoły Azarowa.

W rzeczywistości jednak Partia Regionów była klasyczną partią eurosceptyczną, która swój niechętny stosunek do integracji z Zachodem, lewicowy populizm, paternalizm i autorytaryzm, ukrywała imitując politykę proeuropejską²². Generowało to permanentny konflikt wewnętrzny w strukturach ugrupowania, gdzie ścierały się dwie umowne frakcje: koniunkturalistów i radykałów. To właśnie wśród radykałów odnajdziemy przykłady postaw skrajnie antyunijnych i antyzachodnich, które łączono z sympatiami słowianofilskimi, idealizacją ZSRR, a nawet z przejawami ukraïnofobii²³.

Wydarzenia rewolucyjne z przełomu 2013 i 2014 r. doprowadziły na Ukrainie jedynie do tymczasowego rozpadu struktur politycznych i chwilowej dezintegracji środowisk reprezentujących twardy eurosceptycyzm. Absolutnie nie można w tym przypadku mówić o całkowitej atrofii tego nurtu w polityce wewnętrznej. Już we wrześniu 2014 r. politycy wywodzący się z Partii Regionów powołali do życia nowe ugrupowanie pod nazwą Blok Opozycyjny, w skład którego weszło sześć partii (partie: Rozwój Ukrainy Jurija Miroszniczenki, Centrum Wadyma Rabinowycza, Nowa Polityka Wołodymyra Semynożenki, Partia Neutralności Państwowej Ukrainy Ihora Martyniuka, Naprzód Ukraino! Natalii Korolewskiej

²² Т. Кузьо, *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет*, Дух і літера, Київ 2018, s. 306.

²³ М. Рябчук, *Від „хаосу” до стабільності: хроніка авторитарної консолідації*, Видавництво „К.І.С.”, Київ 2012, s. 83.

i Trudowa Ukraina Serhija Tyhipki)²⁴. W przedterminowych wyborach do Rady Najwyższej Ukrainy w 2014 r. Blok Opozycyjny zdobył niecałe 10% głosów, co było czwartym wynikiem w skali kraju²⁵. Mimo utrzymania własnej reprezentacji w parlamencie skrajnie eurosceptyczne i prorosyjskie środowiska polityczne ze wschodu Ukrainy znalazły się w wyraźnej defensywie politycznej. Znamienna była tu utrata poparcia wyborców z obwodów południowych (odeskiego, mikołajowskiego i chersońskiego).

Wybory w 2014 r. okazały się również punktem zwrotnym dla Komunistycznej Partii Ukrainy, którą również należy zaliczyć do sił skrajnie antyzachodnich i antyeuropejskich. Ukraińscy komuniści po raz pierwszy w historii po 1991 r. znaleźli się poza parlamentem w związku z nieprzekroczeniem 5-procentowego progu wyborczego. O ile Komunistyczna Partia Ukrainy nie zdołała odbudować swojej pozycji politycznej, o tyle ugrupowania oligarchiczne, kierujące swój przekaz również do tradycyjnego elektoratu KPU, zaczęły odbudowywać swoje wpływy już w trakcie wyborów samorządowych w 2015 r. Blok Opozycyjny praktycznie we wszystkich obwodach Ukrainy wschodniej i południowej uzyskał w październiku 2015 r. wynik lepszy od Bloku Petra Poroszenki²⁶. Rezultat ten jest nie tyle dowodem na ówczesną siłę środowiska politycznego byłej Partii Regionów, ale również – a być może przede wszystkim – potwierdzeniem tezy mówiącej o słabym zakorzenieniu ukraińskich sił pronarodowych i proeuropejskich we wschodnich i południowych regionach kraju.

W 2018 r. w łonie ugrupowania Blok Opozycyjny doszło do rozłamu, który został spowodowany przez konflikt między dwiema głównymi frakcjami oligarchicznymi współtworzącymi partię (frakcja Rinata Achmetowa oraz frakcja Dmitra Firtasza i Serhija Lowoczki)²⁷. W efekcie część polityków przeszła do istniejącej od 2016 r. partii Za Życie, kierowanej przez Wadyma Rabynowycza. Pod koniec 2018 r. partia zmieniła nazwę na Opozycyjna Platforma – Za Życie i od tego momentu jest główną skrajnie eurosceptyczną i prorosyjską siłą reprezentującą w znacznej mierze wyborców ze wschodniej Ukrainy. Co istotne, ugrupowanie od 2016 r. ściśle współpracuje z organizacją pozarządową Ukraiński Wybór, którą można uznać za niemalże wzorcowy przykład podmiotu specjalizującego się w rozpowszechnianiu propagandy

²⁴ *Партія розвитку України, „Україно, вперед” і ще чотири політсили об’єдналися в „Опозиційний блок”*, Інтерфакс-Україна, 15.09.2014, <https://ua.interfax.com.ua/news/political/223516.html> [dostęp: 7.05.2020].

²⁵ *Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року*, <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300pt001f01=910.html> [dostęp: 7.05.2020].

²⁶ *На місцевих виборах покраїчили результат тільки критики влади, „Українська правда”*, 9.10.2015, <https://www.pravda.com.ua/news/2015/11/9/7088039> [dostęp: 7.05.2020].

²⁷ *Р. Кравець, М. Жартовська, Ахметов подав на розлучення. Що відбувається в „Опозиційному блоці”*, „Українська правда”, 25.01.2017, <https://www.pravda.com.ua/articles/2017/01/25/7133419> [dostęp: 8.05.2020].

anty zachodniej i antyunijnej na Ukrainie²⁸. Jej twórcą i liderem jest Wiktor Medwedczuk, skoliigacony z prezydentem Federacji Rosyjskiej były szef Administracji Prezydenta Leonida Kuczmy.

Na gruncie programowym Opozycyjna Platforma – Za Życie deklaruje powrót do polityki wielowektorowej, a także przejście do polityki neutralnej poprzez rezygnację z dążeń ukierunkowanych na uzyskanie członkostwa w sojuszu wojskowo-politycznym. Partia zapowiada jednocześnie rewizję umów podpisanych z Unią Europejską i Światową Organizacją Handlu oraz jak najszybsze odmrożenie współpracy politycznej i gospodarczej z Federacją Rosyjską²⁹. Politycy tworzący ugrupowanie dysponują dużymi środkami finansowymi, a także rozbudowanym zapleczem medialnym, przy pomocy którego w sposób praktycznie niekontrolowany kształtują opinię publiczną na Ukrainie (kanały telewizyjne: NewsOne, 112 Ukraina, ZIK). W wyborach parlamentarnych w 2019 r. partia Opozycyjna Platforma – Za Życie uzyskała ponad 13% głosów, co było drugim wynikiem w skali całego kraju. Najwięcej głosów otrzymała w obwodach donieckim i ługańskim (49–43%), a także charkowskim, odeskim i zaporoskim (26–21%)³⁰.

Wynik wyborczy partii Opozycyjna Platforma – Za Życie w dużym stopniu pokrywa się z odsetkiem osób, które w badaniach socjologicznych przeprowadzanych w południowych i wschodnich obwodach Ukrainy deklarują się jako przeciwnicy jej członkostwa w Unii Europejskiej (tabele 3 i 4). W przypadku regionu południowego odsetek ten w zależności od roku, w którym było przeprowadzone badanie, wynosi od 37% do 45%. Z kolei w obwodach wschodnich przeciwnicy integracji stanowią od 33% do 50% ankietowanych³¹.

Tabela 3. Przeciwnicy członkostwa Ukrainy w UE w latach 2015–2020 – region południowy (obwód dnipropropietrowski, zaporoski, mikołajowski, odeski, chersoński) (w %)

Rok	II 2015	IX 2015	II 2017	V 2017	IX 2017	II 2019	II 2020
%	40,0	44,9	44,9	45,0	35,7	36,9	37,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Київський міжнародний інститут соціології, <https://www.kiis.com.ua> [dostęp: 4.05.2020].

²⁸ R. Kęsek, *Po co nam tonąca Unia Europejska? Współczesne przejawy promocji eurażyatyckiej opcji integracyjnej na Ukrainie*, [w:] *Procesy integracyjne i dezintegracyjne na obszarze poradzieckim. Próba bilansu*, red. T. Ambroziak, A. Czwołek, Sz. Gajewski, M. Nowak-Paralusz, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 207–221.

²⁹ Опозиційна Платформа – За Життя, *Передвиборна програма політичної партії „Опозиційна платформа” – За життя. „Мир! Відповідальність! Турбота”!*, <https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> [dostęp: 8.05.2020].

³⁰ *Вибори народних депутатів України, Політична партія „Опозиційна платформа – За життя”* <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp302pt001f01=919pf7171=393.html> [dostęp: 9.05.2020].

³¹ Opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych na stronie: Київський міжнародний інститут соціології, <https://www.kiis.com.ua> [dostęp: 4.05.2020].

Tabela 4. Przeciwnicy członkostwa Ukrainy w UE w latach 2015–2020 – region wschodni (obwód charkowski, doniecki, ługański – bez terytoriów niekontrolowanych) (w %)

Rok	II 2015	IX 2015	II 2017	V 2017	IX 2017	II 2019	II 2020
%	38,0	50,3	50,4	33,7	33,1	36	49,7

Źródło: *ibidem*.

Partia Opozycyjna Platforma – Za Życie nie jest jedynym ugrupowaniem, które wykorzystuje narrację skrajnie eurosceptyczną, łącząc ją z poglądami prorosyjskimi. Do wyborców ukraińskich w podobny sposób odwołuje się wymieniony już Blok Opozycyjny, a także partia Rodina mająca swój ośrodek i zwolenników w Odessie oraz charkowskie ugrupowanie Odrodzenie. Na szczególną uwagę zasługuje również zarejestrowana w czerwcu 2019 r. Partia Szarija, którą powołał do życia ukraiński wideobloger Anatolij Szarij. Poparcie dla swojego projektu politycznego zdobył on prowadząc własny kanał w serwisie internetowym YouTube, który według stanu na maj 2020 r. miał 2,3 mln subskrybentów³². W wyborach parlamentarnych ugrupowanie Szarija zdobyło w skali kraju ponad 300 tys. głosów, z czego najwięcej partia uzyskała w obwodzie donieckim i odeskim (odpowiednio 5,5% i 4,7% wszystkich oddanych głosów)³³. Szarij w umiejętny sposób łączy popartą konkretnymi argumentami krytykę władz ukraińskich z tezami jawnie prorosyjskimi i antyukraińskimi³⁴.

Postrewolucyjny twardy eurosceptycyzm właściwy dla polityków reprezentujących wyborców ze wschodniej i południowej Ukrainy składa się co najmniej z kilku elementów. Po pierwsze, neguje całkowicie sens zmian politycznych, które dokonały się na Ukrainie po 2014 r. Charakterystyczna dla tego wariantu narracji eurosceptycznej jest również deprecjacja samej rewolucji. Po drugie, Euromajdan i Rewolucja Godności uznawane są za przyczynę większości problemów, z którymi Ukraina zmaga się od 2014 r. Liderzy partii Opozycyjna Platforma – Za Życie oraz ugrupowań z nią współpracujących konsekwentnie unikają deklaracji, które w sposób jasny wskazywałyby na Rosję jako kraj odpowiedzialny za rozpętanie wojny na Ukrainie. Co więcej, pozycja skrajnie eurosceptyczna właściwa dla omawianych w tym miejscu środowisk politycznych jest *de facto* konsekwencją wyboru postawy jednoznacznie prorosyjskiej. Politycy skupieni w tym nurcie nie proponują jednak jakiegokolwiek

³² Анатолий Шарий, YouTube, <https://www.youtube.com/channel/UCVPYbobPRzz-0SjinWekjUBw> [dostęp: 8.05.2020].

³³ Вибори народних депутатів України, Політична партія „Партія Шарія”, <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp302pt01f01=919pf7171=401.html> [dostęp: 8.05.2020].

³⁴ М. Васильєва, *Ключеві і Шарії ідуть в Раду: чим відомі ці скандальні мисливці за мандатом*, ТСН.ua, 7.02.2019, <https://tsn.ua/politika/klyuyev-i-shariy-idut-v-radu-chim-vidomi-skandalni-mislivci-za-mandatом-1371864.html> [dostęp: 9.05.2020].

nowej formuły, w ramach której Ukraina powinna powrócić do partnerstwa i ścisłej współpracy z Federacją Rosyjską. Opisywany eurosceptycyzm niesie ze sobą prostą deklarację odbudowy politycznego i gospodarczego *status quo* istniejącego przed 2014 r.

Podsumowanie

Reasumując możemy stwierdzić, że nurt eurosceptyczny w okresie postrewolucyjnym na Ukrainie pozostaje integralnym i istotnym elementem życia społeczno-politycznego kraju. Idea porzucenia integracji europejskiej jako głównego celu w ukraińskiej polityce zagranicznej od 2014 r. była popierana przez co czwartego mieszkańca Ukrainy. Co istotne, w ramach dyskursu eurosceptycznego na Ukrainie dominuje jego twardy wariant, ściśle powiązany z koncepcjami powrotu do modelu polityki prorosyjskiej, który zakłada udział Ukrainy w projektach wielostronnych inicjowanych przez Rosję na obszarze byłego ZSRR.

Bibliografia

- Kęsek R., *Po co nam tonąca Unia Europejska? Współczesne przejawy promocji eurazjatyckiej opcji integracyjnej na Ukrainie*, [w:] *Procesy integracyjne i dezintegracyjne na obszarze poradzieckim. Próba bilansu*, red. T. Ambroziak, A. Czwolek, Sz. Gajewski, M. Nowak-Paralusz, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015.
- Kęsek R., *Політичні та інституційні аспекти реалізації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом*, [w:] *Україна і світ: теоретичні та практичні аспекти діяльності у сфері міжнародних відносин*, red. В.В. Ластовський, Видавничий центр Київського національного університету культури і мистецтв, Київ 2019 [*Politični ta institucijsni aspekti realizaciji Ugodi pro asociaciju miž Ukraïnoú ta Êvropskim Soúzom*, [w:] *Ukraïna i svit: teoretični ta praktični aspekti diál'nosti u sferi mižnarodnih vidnosin*, red. V.V. Lastovs'kij, Vidavničij centr Kiïvs'kogo nacional'nogo universitetu kul'turi i mistectv, Kiïv 2019].
- Prodi R., *Wider Europe – A Proximity Policy as the key to stability*, „Peace, Security And Stability – International Dialogue and the Role of the EU” Sixth ECSA-World Conference. Jean Monnet Project, Brussels, 5–6 December 2002, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/api/files/document/print/en/speech_02_619/SPEECH_02_619_EN.pdf [dostęp: 7.07.2020].
- Szczerbiak A., Taggart P., *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality*, „SEI Working Paper” 2003, No. 69.
- Анатолій Шарій [Anatolij Šarij], YouTube, <https://www.youtube.com/channel/UCVPYbobPRzz0SjinWekjUBw> [dostęp: 8.05.2020].
- Васильєва М., *Ключев і Шарій ідуть в Раду: чим відомі ці скандальні мисливці за мандатом*, ТСН.ua [*Vasil'ëva M., Klûëv i Šarij idut' v Radu: čim vidomi ci skandal'ni mislivci za mandatom*, TSN.ua], 7.02.2019, <https://tsn.ua/politika/klyuyev-i-shariy-idut-v-radu-chim-vidomi-ci-skandalni-mislivci-za-mandat-1371864.html> [dostęp: 9.05.2020].

- Вибори до Верховної Ради України 2019. Результати підрахунку голосів*, „Українська правда” [Vibori do Verhovnoi Radi Ukraïni 2019. Rezul'tati pidrahunku golosiv, „Ukraïns'ka pravda”], 21.07.2019, <https://www.ppravda.com.ua/articles/2019/07/21/7221526> [dostep: 6.05.2020].
- Вибори народних депутатів України, Політична партія „Опозиційна платформа – За життя”* [Vibori narodnih deputativ Ukraïni, Politična partiâ „Opoziciïna platforma – Za žittâ”], <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp302pt001f01=919pf7171=393.html> [dostep: 9.05.2020].
- Вибори народних депутатів України, Політична партія „Партія Шарія”* [Vibori narodnih deputativ Ukraïni, Politična partiâ „Partiâ Šariâ”], <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp302pt001f01=919pf7171=401.html> [dostep: 8.05.2020].
- Вибори президента України 2019* [Vibori prezidenta Ukraïni 2019], <https://www.cvk.gov.ua/pls/vp2019/wp300pt001f01=720.html> [dostep: 5.05.2020].
- Євроінтеграція скасовується? Україна реагує на скандальну заяву Арахамії в Давосі*, BBC Україна [Ėvroïntegraciâ skasovuēt'sâ? Ukraïna reaguē na skandal'nu zaïvu Arahamiï v Davosì, BBC Ukraïna], 23.01.2020, <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51218347> [dostep: 6.05.2020].
- Жити по-новому! Передвиборна програма кандидата на пост Президента України Петра Порошенка* [Žiti po-novomu! Peredviborna programa kandidata na post Prezidenta Ukraïni Petra Porošenka], <https://cvk.gov.ua/pls/vp2014/wp009pt021f01=134pt001f01=702.doc> [dostep: 2.05.2020].
- Інтермаріум. Геополітична альтернатива для Центральної і Східної Європи. Збірка матеріалів конференції*, Видавництво Орієнтир, Київ 2016 [Intermarium. Geopolitična al'ternativa dlâ Central'noi i Šidnoi Ėvropi. Zbirka materialiv konferencii, Vidavnictvo Oriëntir, Kiïv 2016].
- Київський міжнародний інститут соціології [Kiïvs'kij mižnarodnij institut sociologii], <https://www.kiis.com.ua> [dostep: 3.05.2020].
- Київський Міжнародний Інститут Соціології, *Геополітичні орієнтації жителів України: лютий 2020* [Kiïvs'kij Mižnarodnij Īnstitut Sociologii, Geopolitični oriëntacii žiteliv Ukraïni: lútij 2020], 1.04.2020, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=927&page=2> [dostep: 3.05.2020].
- Київський Міжнародний Інститут Соціології, *Яким шляхом іти Україні – до якого союзу приєднуватись? (преференції населення за два тижні до Вільнюського саміту)* [Kiïvs'kij Mižnarodnij Institut Sociologii, Ākim šlâhom iti Ukraïni – do ākogo souzu priednuvatis'? (preferencii naseleñnâ za dva tižni do Vil'nus'kogo samitu)], 26.11.2013, <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=204&page=2&y=2013> [dostep: 6.05.2020].
- Кравець Р., Жартовська М., *Ахметов подав на розлучення. Що відбувається в „Опозиційному блоці”*, „Українська правда” [Kravec' R., Žartovs'ka M., Ahmetov podav na rozlučennâ. Šo vidbuvaēt'sâ v „Opoziciïnomu bloci”], „Ukraïns'ka pravda”], 25.01.2017, <https://www.ppravda.com.ua/articles/2017/01/25/7133419> [dostep: 8.05.2020].
- Кузьо Т., *Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет*, Дух і літера, Київ 2018 [Kuz'o T., Vijna Putina proti Ukraïni. Revolúciâ, nacionalizm i kriminalitet, Duh i litera, Kiïv 2018].

- „Молоді депутати” створили в Раді об’єднання „Єврооптимісти”, „Українська правда” [„*Molodì deputatì*” stvorilì v Radì ob’èdnannâ „Èvrooptimìstì”, „Ukraïns’ka pravda”], 3.02.2015, <https://www.prawda.com.ua/news/2015/02/3/7057341> [dostęp: 3.05.2020].
- На місцевих виборах покращили результат тільки критики влади, „Українська правда” [Na місcevih vïborah pokrašilì rezul’tat tìl’ki kritiki vladi, „Ukraïns’ka pravda”], 9.10.2015, <https://www.prawda.com.ua/news/2015/11/9/7088039> [dostęp: 7.05.2020].
- Опозиційна Платформа – За Життя, Передвиборна програма політичної партії Опозиційна платформа – За життя. „Мир! Відповідальність! Турбота”! [Opozicijna Platforma – Za Žittâ, Peredvïborna programma poliitičnoï partii Opozicijna platforma – Za žittâ. „Mir! Vidpovidal’nist’! Turbota”!], <https://zagittya.com.ua/ua/page/programma.html> [dostęp: 8.05.2020].
- Партія розвитку України, „Україно, вперед” і ще чотири політсили об’єдналися в „Опозиційний блок”, Інтерфакс-Україна [Partiâ rozvitku Ukraïni, „Ukraïno, vpered” i še čotiri politsilì ob’èdnalìsâ v „Opozicijnij blok”, Ìnterfaks-Ukraïna], 15.09.2014, <https://ua.interfax.com.ua/news/political/223516.html> [dostęp: 7.05.2020].
- Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року [Pozačergovi vïborì narodnih deputatìv Ukraïni 26 žovtnâ 2014 roku], <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300pt001f01=910.html> [dostęp: 7.05.2020].
- Правий сектор, Програма національного визволення та державотворення [Pravij sektor, Programma nacional’noho vizvolennâ ta deržavotvorennâ], <https://pravyysektor.info/programma-nacionalnoho-vyzvolennya-ta-derzhavotvorennya#vstup> [dostęp: 7.07.2020].
- Програма ВО „Свобода” [Programa VO „Svoboda”], https://svoboda.org.ua/wp-content/uploads/2018/08/PZU_actual_text_1-44.pdf [dostęp: 7.07.2020].
- Програма Всеукраїнського об’єднання „Свобода” на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року [Programa Vseukraïns’kogo ob’èdnannâ „Svoboda” na pozačergovih vïborah narodnih deputatìv Ukraïni 21 lipnâ 2019 roku „UKRAÏNA – PONAD USE!”], <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/showdoc2p-f7171=355pid409=27.doc> [dostęp: 9.05.2020].
- Програма політичної партії „Національний корпус” [Programa poliitičnoï partii „Nacional’nij korpus”], <https://tiny.pl/7d165> [dostęp: 6.07.2020].
- Рябчук М., Від „хаосу” до стабільності: хроніка авторитарної консолідації, Видавництво „К.І.С.”, Київ 2012 [Râbčuk M., Vid „haosu” do stabil’nosti: hronika avtoritarnoi konsolidacii, Vidavnictvo „K.Ì.S.”, Kiiïv 2012].
- Сидоренко С., Безперспективний саміт: як Євросоюз заблокував європейську мрію України, „Європейська правда” [Sidorenko S., Bezperspektivnij samit: âk Èvrosoûz zablokuvav èvrops’ku mriû Ukraïni, „Èvropejs’ka pravda”], 13.07.2017, <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/07/13/7068450> [dostęp: 5.05.2020].
- Ткаченко В., Україна: you vadis – куди йдемо?, Видавництво Логос Україна, Київ 2017 [Tkačenko V., Ukraïna: you vadis – kudi jdemo?, Vidavnictvo Logos Ukraïna, Kiiïv 2017].
- Угода про Коаліцію депутатських фракцій „Європейська Україна” [Ugoda pro Koalicii deputats’kih frakcij „Èvropejs’ka Ukraïna”] 2014, <https://zakon.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf> [dostęp: 3.05.2020].

Червоненко В., *Як Україна програла референдум у Нідерландах*, BBC Україна [Červonenko V., *Ák Ukraïna prograla referendum u Niderlandah*, BBC Ukraïna], 7.04.2016, https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/04/160407_netherlands_referendum_results_hk [dostęp: 5.05.2020].

Eurosceptic tendencies in Ukraine after the Revolution of Dignity

In this article, the author characterizes Eurosceptic tendencies in Ukraine after 2014. Describes the main political forces that use this discourse to strengthen their political position. The text also includes the characteristics of the Eurosceptic discourse used in Ukraine as part of a political struggle. The analysis mainly focuses on political parties that represent voters from the eastern regions of Ukraine. Despite the violent pro-European political turnover that took place in 2014, some voters, mainly in the eastern regions of the country, still support pro-Russian and anti-Western policy, the main element of which is giving up European aspirations and rebuild close relations with Russia
Key words: Ukraine, Russia, European Union, euroscepticism, revolution

Tendencje eurosceptyczne na Ukrainie po Rewolucji Godności

W artykule scharakteryzowano tendencje eurosceptyczne na Ukrainie po 2014 r. Opisano główne siły polityczne, które wykorzystują ten dyskurs w celu wzmocnienia swojej pozycji politycznej. Tekst zawiera także charakterystykę eurosceptycznego dyskursu stosowanego w ramach walki politycznej. Analiza koncentruje się w głównej mierze na partiach politycznych reprezentujących wyborców ze wschodnich regionów Ukrainy. Pomimo gwałtownego proeuropejskiego zwrotu politycznego, który miał miejsce w 2014 r., niektórzy wyborcy, głównie we wschodnich regionach kraju, nadal popierają politykę prorosyjską i antyzachodnią, której głównym elementem jest rezygnacja z europejskich aspiracji i odbudowa ścisłych relacji z Rosją.

Słowa kluczowe: Ukraina, Rosja, Unia Europejska, eurosceptycyzm, rewolucja